

laincy Service»]. Verkhovna Rada ukhvalyla 30.11.2012. Retrieved from https://risu.ua/verhovna-rada-uhvalila-zakon-pro-sluzhbu-vijskovogo-kapelanstva_n123874 (data zvernennia: 06.06.2024) [in Ukrainian].

Viina i Tserkva. Tserkovno-relihiina sytuatsiia v Ukraini 2022 r. (lystopad 2022) [War and the Church. Church and religious situation in Ukraine in 2022 (November 2022)]. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r> (data zvernennia: 05.06.2024) [in Ukrainian].

Yak Tserkva dbaie pro ditei ta molod v umovakh viiny? Interv'iu z o. Mykhailom Kramarem – Holovoiu Komisii u spravakh molodi Kyivskoi Arkhtieparkhii UHKTs, ta psykholohom Olehom Klymonchukom. Vidkryta Tserkva [How does the Church take care of children and youth in the conditions of war? Live television. UGCC Open Church. Interview with Fr. Mykhailo Kramar – Head of the Commission for Youth Affairs of the Kyiv Archdiocese of the UGCC, and psychologist Oleg Klymonchuk. 09/08/2022]. *Zhyve telebachennia. UHKTs*. 08.09.2022. Retrieved from <https://zhyve.tv/video/3987-yak-tserkva-dbaie-pro-ditey-ta-molod-v-umovah-viyny-vidkryta-tserkva/> (data zvernennia: 07.06.2024) [in Ukrainian].

УДК 930.2:[327:355.01]((470+571):477.62)(093.2)

DOI: 10.31558/3083-5771.2024.1.9

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ НА ДОНЕЧЧИНІ МОВОЮ СВДКІВ: ПРОЄКТИ ДОКУМЕНТУВАННЯ

Ірина Пятницькова

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ipiatnickova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5809-5212>

ResearcherID: C-422-2019

Iryna Piatnytskova

Vasyl' Stus Donetsk National University

ipiatnickova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5809-5212>

ResearcherID: C-422-2019

Дослідження спрямоване на виявлення та аналіз документаційних проєктів, що збирають усні свідчення, фото-, відеоматеріали про події, переживання російсько-української війни на території Донецької області. Дослідницька рамка включає проєкти, ініційовані істориками, етнографами, соціологами, і такі, що далі можуть бути використані в історичній науці для відтворення подій війни та їх переживання сучасниками. Поза її межами залишилися документаційні проєкти правоохоронних органів влади та правозахисних організацій, спрямовані на фіксацію злочинів РФ на території України, а також документаційні ініціативи журналістів, мета яких полягає у

привернені уваги, висвітленні на широкий світовий загал трагедії російської воєнної агресії проти України. Під час роботи над матеріалами були застосовані загально-наукові методи аналізу, синтезу, порівняння, опису. Для аналізу та визначення інформативного потенціалу проєктів, що фокусуються на документуванні розповідей військових, волонтерів, вимушено переміщених людей, були застосовані методи усної історії. Дослідження побудоване на принципах науковості та комплексності, що дає змогу виявити документаційні проєкти, охарактеризувати їх методологію та визначити інформативний потенціал для подальших наукових досліджень.

З 2015 р. документацію усних свідчень воєнних подій здійснював Український інститут національної пам'яті. Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. кількість документаційних проєктів зростає. Переважна їх більшість географічно охоплює всю територію України. Водночас проєкти «Історико-культурна спадщина Донецької області: документування втрат і перспективи відновлення», «Маріупольський драмтеатр. Просторовий архів» мають локальний характер і сфокусовані на відтворенні подій війни, руйнації історико-культурної спадщини Донеччини. Виявлення, аналіз, поширення інформації про наявні документаційні проєкти має важливе значення. В умовах тотального знищення РФ всього українського вони фіксують трагічні події війни, практики виживання у воєнних умовах, руйнування культурно-історичного спадку. Зібрані в межах проєктів матеріали можуть стати джерелами для історичних досліджень.

Ключові слова: методологія, документаційні проєкти, війна Росії проти України.

The research is aimed at identifying and analyzing documentation projects that collect oral testimonies, photos, video materials about the events and experiences of the Russian-Ukrainian war on the territory of the Donetsk region. The research framework included projects initiated by historians, ethnographers, sociologists and those that can be used in the future in historical science to reproduce the events of the war and their experience by contemporaries. Documentary projects of law enforcement authorities and human rights organizations aimed at documenting the crimes of the Russian Federation on the territory of Ukraine, as well as documentary initiatives of journalists, whose purpose is to draw attention to and highlight the tragedies of Russian military aggression against Ukraine, remained outside its borders. During the work on the material, general scientific methods of analysis, synthesis, comparison, and description were used. Oral history methods were used to analyze and determine the informational potential of projects focusing on documenting the stories of soldiers, volunteers, and forcibly displaced people. The research is built on the principles of scientificity and complexity, which allows to identify documentation projects, characterize their methodology and determine the information potential for further scientific research.

Since 2015, the documentation of oral testimonies of war events has been carried out by the Ukrainian Institute of National Memory. After the start of the full-scale invasion on February 24, 2022, the number of documentation projects increased. The vast majority of them geographically cover the entire territory of Ukraine. At the same time, the projects «Historical and cultural heritage of Donetsk region: documentation of losses and prospects for recovery», «Mariupol Drama Theater Spatial Archive» are local in nature and focused on recreated events of the war, the destruction of the historical and cultural heritage of Donetsk region. Identification, analysis, dissemination of information about existing documentation projects is important. In the conditions of the Russian Federation's total destruction of everything Ukrainian, they record the tragic events of the war, the practices of survival in

wartime conditions, the destruction of cultural and historical heritage. The materials collected within the projects can become sources for historical science.

Keywords: *methodology, documentation projects, Russia's war against Ukraine.*

За сучасною війною Росії проти України вже закріпилося визначення найбільш документованої. Наразі в Україні та країнах-партнерах реалізується багато проєктів, спрямованих на фіксацію свідчень очевидців подій. За інформацією онлайн-каталогу документаційних ініціатив, який був розроблений Центром міської історії Центрально-Східної Європи, кількість таких проєктів становить 88¹. Переважна їх більшість зосереджена на фіксації досвідів переживання війни після 24 лютого 2022 р., водночас воєнна агресія РФ на території України триває з 2014 р. Одним із її епіцентрів став Донецький регіон, проте на той час великого інтересу до документування досвідів війни не спостерігалось. Причину цього варто шукати у неприйнятті подій 2014 – початку 2022 р. у термінологічному визначенні «війна». Це було властиво як українському, так і закордонному дискурсу. На офіційному рівні для означення воєнних подій застосовували визначення Антитерористична операція (АТО, 2012–2018), Операція об'єднаних сил (2018–2022). У ЗМІ щоденно послуговувалися дефініціями «Війна на Донбасі», «Війна на Сході», що свідомо локалізувало воєнні дії, робило їх географічно віддаленими і водночас невідповідними сформованому фільмами, літературою уявленню про війну.

24 лютого 2022 р. змінило сприйняття російської агресії проти України у напрямі класифікації її як війни з усіма характерними її проявами та наслідками. Після першого шоку та усвідомлення українські журналісти, історики, соціологи, правозахисники почали документувати події. Їх ініціативи мали різну мету: зафіксувати злочини російської влади, розповісти світу про трагічні події в Україні, показати жорстокість та безправність російського режиму, зберегти пам'ять про ці надскладні часи.

Сьогодні документалістами зібраний великий масив споминів, відео-, аудіо-, фотоматеріалів, і постає потреба в їх систематизації, забезпеченні їх збереження та напрацювання методологічного інструментарію для роботи з цими джерелами.

Систематизація та дослідження накопичених матеріалів, вивчення їх інформативного потенціалу є новим для української науки, оскільки, на жаль, війна та її документування ще тривають. Водночас для систематизації інформації про наявні документаційні проєкти, взаємообмін досвідом, обговорення методології збору інформації, її збереження та захисту багато робить Центр міської історії.

¹ Каталог документаційних ініціатив. *Центр міської історії*. Retrieved from <http://www.mostdocumentedwar.org/> (дата звернення: 15.06.2024).

Інституцією проведено у 2023 та 2024 рр. симпозиуми «Найбільш документована війна», які зібрали представників документаційних ініціатив¹, створено онлайн-каталог документаційних ініціатив². Центром міської історії започатковано серію видань про документаційні ініціативи. Перша з них – «Розмови з тими, хто питає про війну» – складається з публікацій інтерв'ю документалістів, у яких вони розповідають про реалізацію своїх проєктів³. Дослідницьким колективом Центру міської історії підготовлені публікації про документаційні проєкти⁴. Аналіз історичного потенціалу документаційних ініціатив, що реалізуються на загальноукраїнському рівні, був зроблений у попередній науковій публікації авторки цього тексту⁵. Огляд наявних проєктів був здійснений також у статті журналістки Ірини Семенюти⁶. З огляду на відсутність комплексних досліджень з означеної теми, відсутність праць, які б висвітлювали значення та інформаційний потенціал документаційних проєктів для майбутніх досліджень з історії Донеччини і України загалом, зумовлена до неї увага у цій публікації.

Мета цієї наукової розвідки полягає у виявленні, аналізі наявних проєктів із документування подій війни, що розгорталися на Донеччині, починаючи з 2014 р., визначенні їх потенціалу для використання в історичній науці. З огляду на мету дослідження у роботі проаналізовані документаційні проєкти, що мають усно-історичний характер або спрямовані на документування історико-культурних втрат регіону. Джерелами інформації слугували сайти документаційних проєктів, інституцій, які їх реалізують, публікації усноісторичних джерел.

Порівняно з подіями повномасштабної російської війни проти України, проєктів, які ставили за мету зафіксувати досвіди переживання російської агресії, починаючи з 2014 р., менше. У серпні 2014 р. Департамент культури, туризму,

¹ Найбільш документована війна. Симпозиум документаційних та архівних проєктів (1–3.6.2023). *Центр міської історії*. Retrieved from <https://www.lvivcenter.org/conferences/the-most-documented-war/> (дата звернення: 20.05.2024); Найбільш документована війна: етика і практика міжнародної співпраці (6–8.6.2024). *Центр міської історії*. Retrieved from <https://www.lvivcenter.org/en/conferences/ethics-and-international-collaborations-2/> (дата звернення: 10.06.2024).

² Каталог документаційних ініціатив. *Центр міської історії*. Retrieved from <http://www.mostdocumentedwar.org/> (дата звернення: 15.06.2024).

³ Отрищенко, Н. (2024). Розмова з тим, хто питає про війну. Львів: Центр міської історії.

⁴ Shumylovych, V. & Makhanets, O. & Nazaruk, T. & Otrishchenko, N. & Brunow, D. (December 9, 2022). Preserving the now! Mediating memories and archiving experiences in Ukraine. *NECSUS European Journal of Media Studies*. Retrieved from <https://necsus-ejms.org/preserving-the-now-mediating-memories-and-archiving-experiences-in-ukraine/> (дата звернення: 24.05.2024).

⁵ Пятницькова, І. (2022). Інформаційний потенціал для історичної науки документаційних ініціатив з фіксації досвідів війни Росії проти України. *Міжнародний журнал Право і Суспільство*, 6, 179–188.

⁶ Семенюта, І. Для нащадків і трибуналу: як формується національний архів війни в Україні. *Detektor media*. 24 квітня 2023. Retrieved from <https://ms.detektor.media/trendi/post/31754/2023-04-24-dlya-nashchadkiv-i-trybunalu-yak-formuyut-natsionalnyy-arkhiv-viyny-v-ukraini/> (дата звернення: 22.04.2024).

національностей та релігії Запорізької обласної державної адміністрації та історичний факультет Запорізького національного університету розпочали збирати усні свідчення про війну. Пізніше до нього долучився Український інститут національної пам'яті (УІНП) і Запорізьке відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України¹.

Поступово УІНП став провідним у реалізації цього усноісторичного проекту зі збереженням співпраці зі вказаними інституціями. У фокусі документування УІНП перебували події Євромайдану, Революції гідності. Багато їх учасників після початку воєнної агресії РФ стали на захист України у складі ЗСУ, добровольчих батальйонів, тож їхні усні оповіді містили спомини про розгортання війни на Донеччині. Перші такі оповіді УІНП почав фіксувати у 2015 р. З 2016 р. робота над проектом стала системною і він отримав назву «Усна історія АТО», пізніше – «Усна історія російсько-української війни». Метою проекту був збір, опрацювання та оприлюднення усних свідчень учасників та очевидців російсько-української війни. У реалізації проекту Інститут співпрацює з державними установами, громадськими організаціями, науковцями, журналістами, волонтерами².

Опитування спрямовувалося на п'ять груп респондентів. Серед опитаних найбільше було військовослужбовців Збройних Сил України. Наступну групу становили представники Національної гвардії. Третю – бійці добровольчих батальйонів, четверту – волонтери, і останню – внутрішньо переміщені особи. Організатори проекту застосовували метод напівструктурованого інтерв'ю. Перша його частина мала наративний характер, тут респондента просили розповісти про себе. Друга частина передбачала відповіді на запитання, які варіювалися відповідно від того, до якої групи належав респондент.

За перший рік реалізації проекту – 2016-й – Інституту вдалося записати 20 інтерв'ю з військовими. До початку 2024 р. команда зібрала велику колекцію усних свідчень. 284 з них були розміщені на онлайн-ресурсі УІНП «Архів усної історії», який почав працювати з 2021 р.³ В умовах повномасштабної воєнної агресії РФ інституція закрила вільний доступ до його матеріалів з огляду на безпекові питання для оповідачів. Записи також зберігаються в електронній колекції при Рукописному відділі Запорізького відділення Інституту української археографії та джерелознавства НАН України (Фонд 29 «АТО»)⁴.

Частина зібраних матеріалів була опублікована. УІНП видав п'ять збірок серії «Усна історія російсько-української війни». До неї ввійшли спомини вій-

¹ Усна історія російсько-української війни (2014–2016) (2016) / ред. Г. Васильчук, В. Марочко. Київ: С.І.Д., 11.

² Отрищенко, 128.

³ Усна історія російсько-української війни. *Український інститут національної пам'яті*. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/usna-istoriya/ato-usna-istoriya> (дата звернення: 08.06.2024).

⁴ Усна історія російсько-української війни (2014–2016), 16.

ськових Збройних Сил України, Національної гвардії України, представників запорізької Служби з надзвичайних ситуацій, волонтерів, переселенців. Публікації доповнені фотографіями, картами зон бойових дій.

Зібрані та опубліковані матеріали відтворюють широке коло питань, пов'язаних з російською воєнною агресією на Донеччині, починаючи з 2014 р. У розповідях військових міститься інформація про воєнні операції в регіоні (на Савур-Могилі, в Донецькому аеропорту, містах Дебальцеві, Мар'їнці, Іловайську, Слов'янську), перебування в оточенні і вихід із нього, полон, взаємодію з місцевим населенням, побут та забезпечення. Зародження волонтерства, його напрями та проблеми розкриваються у розмовах з волонтерами. У споминах осіб, які через воєнні дії вимушені були залишити свої домівки, відтворено події Євромайдану в Донецьку, захоплення міст Донеччини, ставлення російських окупантів до місцевого населення, проблеми із забезпеченням, роботою сфери послуг, виїздом із окупованих територій.

Окремим виданням проєкту є збірка «Дівчата зрізають коси», до якої увійшли спомини 25 жінок-військових, які брали участь у воєнних подіях 2014–2018 рр. у складі Збройних Сил України, добровольчих підрозділів¹. Поява цього видання має важливе значення у відтворенні жіночого воєнного досвіду. Жінки нарівні з чоловіками брали участь у найскладніших воєнних операціях в Авдіївській промзоні, на Світлодарській дузі, населених пунктах Піски, Карлівка, надавали медичну допомогу, евакуювали загиблих, що знайшло відображення у їх розповідях. Опубліковані спомини містять рефлексії військових щодо причин, мотивації участі у збройних формуваннях, та тих факторів, що допомагали емоційно продовжувати боротьбу. У споминах відтворено проблему суспільного несприйняття жінок у війську нарівні з чоловіками.

УІНП було опубліковано збірки спогадів «Капелани. На службі Богу і Україні», «Волонтери: Сили небайдужих», «Воїни Дніпра: цінності, мотивації, смисли»². Ці видання відтворюють різні опції переживання війни, висвітлюють процеси формування інституту капеланства в сучасному українському війську, розвиток волонтерства.

Продовженням серії книг УІНП «Усна історія російсько-української війни» стала книга Наталки Позняк-Хоменко «Без ротації»³. До неї увійшли спомини

¹ Подобна, Є. (2018). Дівчата зрізають коси. Книга спогадів / Український інститут національної пам'яті. Київ: Люта справа.

² Ковтунович, Т., Привалко, Т. (2019). Капелани. На службі Богу і України / Український інститут національної пам'яті. Київ: Гончарук, А. Б.; Позняк-Хоменко, Н. (2020). Волонтери: сила небайдужих / Український інститут національної пам'яті. Тернопіль: Джура; Рева, І. (2020). Воїни Дніпра: цінності, мотивація, смисли / Український інститут національної пам'яті. Київ: К.І.С.

³ Позняк-Хоменко, Н. (2021). Без ротації / Український інститут національної пам'яті. Тернопіль: Джура.

учасників воєнних дій, які народилися на Донеччині. Свій воєнний шлях вони почали ще з 2014 р. та продовжують боронити Україну до цього часу. Окрім відтворення подієвого складника, у своїх споминах респонденти багато розмірковують про культурну політику в регіоні, починаючи з відновлення незалежності України, рефлексують щодо причин штучного іншування регіону та перспектив його подальшого розвитку.

З розгортанням повномасштабної війни постала потреба в активізації документальних ініціатив. Причинами цього була необхідність фіксації злочинів російської влади проти української державності та українського народу, отримання інформації для висвітлення об'єктивної картини всіх жахів війни, фіксація досвідів переживань, практик виживання, пристосування до воєнних реалій, адаптації у новому соціально-культурному середовищі для подальших історичних та соціологічних досліджень війни.

Центр міської історії Центрально-Східної Європи вже з березня 2022 р. розпочав проєкт «24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни». Він здобув підтримку міжнародних партнерів, серед яких Інститут філософії та соціології Польської академії наук, Польське товариство усної історії, Університет Сент-Ендрюс, Центр сучасної та цифрової історії Люксембурзького університету¹. Учасники проєкту працювали трьома групами та проводили інтерв'ю в Україні, Польщі, Люксембурзі. В Україні керівництво та координацію проєкту здійснює соціологиня, дослідниця Центру міської історії Наталія Отріщенко.

Проєкт спрямований на документування усних оповідей про переживання війни людей, які вимушені були залишити свої домівки, та волонтерів. Його організатори головним своїм завданням вбачали створити неопублічну документальну базу, яка далі, з дотриманням усіх вимог законодавства щодо збереження та використання особистих даних, буде використана виключно з науковою метою.

Реалізація «24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни» дала змогу зібрати матеріал у період безпосереднього розгортання подій, коли респонденти будували свої розповіді на власних відчуттях і переживаннях з мінімальним впливом на їх спогади суспільного наративу.

Учасники проєкту не фокусувались винятково на Донецькій області і проводили розмови з українцями з різних регіонів. Водночас із приблизно 150 оповідей, записаних Центром міської історії протягом першого етапу документальної ініціативи (з березня до вересня 2022 р.), частина стосується воєнних подій, що розгорталися саме на Донеччині. Це оповіді маріупольців, мешканців м. Вугледару, Краматорська, переселенців із м. Донецька 2014 р., які порівнювали свій попередній досвід із переживанням повномасштабної війни.

¹ 24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни. *Центр міської історії*. Retrieved from <https://www.lvivcenter.org/updates/testimonies-from-the-war/> (дата звернення: 18.05.2024).

Оскільки особисті свідчення з часом змінюються, викристалізуючись в інституційних формах і формалізуючись у висловлюваннях, документаційна ініціатива «24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни» з травня 2024 р. почала запис другого кола інтерв'ю з респондентами, які взяли участь у перших опитуваннях. Це має важливе значення не лише для вивчення процесу адаптації людей до ситуації війни, а й механізмів функціонування пам'яті, процесів її трансформації та факторів, що їх зумовлюють.

Внаслідок реалізації проєкту «24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни» було зібрано та збережено цінну базу усноісторичних джерел. Вона є доволі репрезентативною у відтворенні подій війни з позиції безпосередніх свідків, практик виживання, переживань цих подій. Створена проєктом база усних джерел може стати підґрунтям для соціологічних, історичних досліджень війни.

Масштабний проєкт із документування війни був започаткований Організацією Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини «Docudays.ua». Проєкт розпочався у березні 2022 р. і на початковому етапі отримав назву «Енциклопедія війни», згодом був перейменований в «Архів війни»¹. Він географічно не локалізований на території Донеччини і охоплює всю територію України. Учасники проєкту збирають фото-, відео-, аудіоматеріали, що фіксують життя та побут під час війни, опір цивільного населення агресору, евакуацію, перебування в бомбосховищах, руйнування майна, насилля та інші злочини, здійснені російською армією на території України.

Методологія «Архіву війни» полягає у пошуку матеріалів у відкритих джерелах, отримання їх від партнерів проєкту. Його онлайн-платформа передбачає можливість очевидцям подій через телеграм-бот швидко надіслати відзняті відео та аудіоматеріали. Проте такий метод комплектування потребує додаткової перевірки і встановлення часу та місця зафіксованих подій.

Проєкт також передбачає проведення інтерв'ю з очевидцями. За бажанням людина може залишити заявку на сайті, після чого з нею зв'язуються представники проєкту та домовляються про подальше інтерв'ю. На 1 липня 2024 р. на сайті проєкту було зібрано 2 100 інтерв'ю зі свідками війни та воєнних злочинів. Загальна кількість медіафайлів онлайн-платформи «Архів війни» становить понад 20 млн.

Зібрана база матеріалів не є публічною, для її використання необхідно пройти процедуру верифікації користувача та подати онлайн-заявку із зазначенням мети та афіліації. Користуватися онлайн-платформою зручно, матеріали в ній розміщені за часом та місцем подій, що дає змогу за відповідним агрегатором даних зробити потрібну вибірку.

¹ Архів війни. *Docudays*. Retrieved from <https://docudays.ua/2022/news/kino/we-are-launching-the-archive-of-war-telegram-bot/> (дата звернення: 1.07.2024).

«Docudays.ua» метою формування своєї документальної бази визначає створення інструменту протидії російській війні проти України в інформаційному, мистецькому та правовому полі. Водночас вони можуть бути використані й в історичних дослідженнях.

На вивчення історії перебігу подій, особистих досвідів переживання війни спрямоване документування Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву України. До 10 березня 2023 р. в архів надійшло 4 787 фото та відеодокументів, що фіксують події війни. Установа не має окремої цифрової платформи для їх зберігання, але у фондах архіву зберігають та оцифровують матеріали про пам'ятки архітектури, панорами населених пунктів до війни та після обстрілів і руйнування¹.

Одним із документаційних проєктів, що поєднує як візуальні матеріали, так і усні свідчення, є проєкт «Маріупольський драмтеатр. Просторовий архів». Його ініціаторами є дослідницька група Центр просторових технологій (CST), яка вивчає міські простори, використовуючи методи просторового аналізу та візуалізації². Учасники проєкту сфокусувалися на подіях, пов'язаних із переховуванням маріупольців у Донецькому академічному обласному драматичному театрі, його знищенням 16 березня 2022 р. внаслідок російського авіаудару.

На основі аналізу фотографій, відеозаписів, дописів у соціальних мережах, було створено 3D-модель будівлі Драмтеатру. Під час роботи зі свідками подій учасники проєкту застосували новий метод просторових інтерв'ю. Респонденту під час розмови показували 3D-моделі будівлі театру і пропонували в деталях розповісти, як розгорталися події, як було облаштоване їх перебування у театрі, в якій його частині вони та інші люди перебували. Використання просторових елементів дало змогу свідкам заглибитися у свої спомини, відтворити не лише події, що були пов'язані із Драмтеатром, а й загалом облогу Маріуполя, його знищення російською армією, практики виживання в таких умовах, виїзд із міста та фільтрацію. Так фокус документаційного проєкту екстраполювався на значно ширше коло питань, пов'язаних із трагічними подіями захоплення та окупації російськими військами Маріуполя³.

Дослідницька група проєкту «Маріупольський драмтеатр. Просторовий архів» підготувала також аналітичні матеріали, які оформлені у вигляді трьох есе та висвітлюють роль Драмтеатру як укриття, аналізують наслідки урбіциду проти Маріуполя, проявляють зв'язки між атакою на театр та загальними стратегія-

¹ Семенята, І. Для нащадків і трибуналу: як формується національний архів війни в Україні. *Detektor media*. 24 kvitnia 2023. Retrieved from <https://ms.detektor.media/trendi/post/31754/2023-04-24-dlya-nashchadkiv-i-trybunalu-yak-formuyut-natsionalnyy-arkhiv-viyny-v-ukraini/> (дата звернення: 22.04.2024).

² Маріупольський драмтеатр. Просторовий архів. *Центр просторових технологій*. Retrieved from <https://theater.spatialtech.info/uk> (дата звернення: 18.06.2024).

³ Маріупольський драмтеатр.

ми російського терору, фіксують спроби окупаційної влади приховати вчинені воєнні злочини. Матеріали проєкту «Маріупольський драмтеатр. Просторовий архів» є у відкритому доступі та спрямовані на фіксацію воєнних злочинів РФ і їх світове оприлюднення. Водночас вони є важливими для відтворення воєнних подій та їх переживання населенням.

На документування зруйнованих пам'яток матеріальної культурно-історичної спадщини Донеччини спрямований проєкт «Історико-культурна спадщина Донецької області: документування втрат і перспективи відновлення», який реалізується колективом кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету імені Василя Стуса за підтримки Інституту наук про людину (Institute for Human Sciences)¹. Учасники проєкту збирають з відкритих джерел інформацію про історичні архітектурні об'єкти, пам'ятники, музеї Донецької області, зокрема і на тих територіях, які з 2014 р. перебувають під окупацією. Проєктом був започаткований сайт для оприлюднення зібраної бази об'єктів історико-культурної спадщини регіону.

Першочергово дослідницька група планує розмістити на ньому об'єкти, які вже зазнали руйнувань внаслідок російської воєнної агресії. Кожне зображення подається у двох варіантах: початковому стані і на сучасному етапі, та супроводжується аналітичною запискою, в якій коротко висвітлена його історія. Важливість цього проєкту полягає у тому, що інформація у відкритих джерелах дуже швидко оновлюється, і зображення культурно-історичних об'єктів, факти, що фіксують їх руйнування, з часом втрачаються, тому важливо їх зберегти, простежити їх історію для подальших досліджень, а в перспективі і відновлення.

Проведений аналіз документаційних ініціатив дає підстави зробити висновки, що окремих проєктів, які фокусуються винятково на документуванні подій російської воєнної агресії на території Донецької області, небагато. З аналізованих до таких належать проєкт «Історико-культурна спадщина Донецької області: документування втрат і перспективи відновлення», «Маріупольський драмтеатр. Просторовий архів». Водночас загальноукраїнські документаційні проєкти збирають і матеріали про Донеччину та мешканців регіону. Спомини про розгортання воєнних подій на Донеччині з 2014 р. фіксував Український інститут національної пам'яті. Більшість документаційних проєктів почали реалізовуватися вже після початку повномасштабної війни РФ проти України. Проєкти різняться за характером документованих джерел: Український інститут національної пам'яті, Центр міської історії зосередили увагу на зборі усних свідчень; «Архів війни» має комплексний характер і разом з усними свідченнями комплектує фото- та відеоматеріали; «Історико-культурна спадщина Донецької області:

¹ Історико-культурна спадщина Донецької області: документування втрат і перспективи відновлення. *Донецький національний університет імені Василя Стуса*. Retrieved from <https://heritage-of-donetsk.org/index.html> (дата звернення: 22.06.2024).

документування втрат і перспективи відновлення» фіксує історію, сучасний стан культурних об'єктів регіону.

Незалежно від характеру документованих матеріалів, проекти, що реалізуються, мають важливе значення для збереження історичної пам'яті та подальших історичних досліджень. У них відтворено широке коло аспектів війни, що допоможуть дослідникам відтворити перебіг воєнних подій, жахи руйнування українських міст та сіл, знищення культурно-історичної спадщини, захоплення влади і встановлення окупаційних режимів, практики виживання в умовах російських обстрілів та окупації, розвиток волонтерського руху та взаємодопомоги як на загальноукраїнському, так і на регіональному рівнях.

З огляду на продовження документування, завершення одних та започаткування інших проектів означена дослідницька проблема потребує подальшого моніторингу документаційних ініціатив, вивчення їх джерельного наповнення, аналізу інформаційного потенціалу та напрацювання методологічного інструментарію роботи з ними для майбутніх досліджень з історії України.

References

Arkhib viiny [War archive]. *Docudays*. Retrieved from <https://docudays.ua/2022/news/kino/we-are-launching-the-archive-of-war-telegram-bot/> (data zvernennia: 01.07.2024) [in Ukrainian].

Istoryko-kulturna spadshchyna Donetskoï oblasti: dokumentuvannia vtrat i perspektyvy vidnovlennia [Historical and cultural heritage of Donetsk region: documentation of losses and prospects for recovery]. *Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa*. Retrieved from <https://heritage-of-donetsk.org/index.html> (data zvernennia: 22.06.2024) [in Ukrainian].

Kataloh dokumentatsiinykh initsiatyv [Catalogue of documenting initiatives]. *Tsentr miskoi istorii*. Retrieved from <http://www.mostdocumentedwar.org/> (data zvernennia: 15.06.2024) [in Ukrainian].

Kovtunovych, T. & Pryvalko, T. (2019). *Kapelany. Na sluzhbi Bohu i Ukraini* [Chaplains In the service of God and Ukraine] / Ukrainyskyi instytut natsionalnoi pamiaty. Kyiv: Honcharuk A. B. [in Ukrainian].

Mariupolskyi dramteatr. Prostorovyï arkhiv [Mariupol Drama Theater. Spatial Archive]. *Center for Spatial Technologies*. Retrieved from <https://theater.spatialtech.info/uk> (data zvernennia: 18.06.2024) [in Ukrainian].

Naibilsh dokumentovana viina. Sympozium dokumentatsiinykh ta arkhivnykh proiektiv (1–3.6.2023) [The Most Documented War. Symposium for Documentation and Archiving Initiatives (1–3.6.2023)]. *Tsentr miskoi istorii*. Retrieved from <https://www.lvivcenter.org/conferences/the-most-documented-war/> (data zvernennia: 10.06.2024) [in Ukrainian].

Naibilsh dokumentovana viina: etyka i praktyka mizhnarodnoi spivpratsi (6–8.6.2024) [The Most Documented War: Ethics and Practice of International Collaborations (6–8.6.2024)]. *Tsentr miskoi istorii*. Retrieved from <https://www.lvivcenter.org/en/conferences/ethics-and-international-collaborations-2/> (data zvernennia: 10.06.2024) [in Ukrainian].

Otrishchenko, N. (2024). *Rozmovy z tym, khto pytaie pro viinu* [Conversations with someone who asks about the war]. Lviv: Tsentr miskoi istorii [in Ukrainian].

Piatnytskova, I. (2022). Informatsiinyi potentsial dlia istorychnoi nauky dokumentatsiinykh initsiatyv z fiksatsii dosvidiv viiny Rosii proty Ukrainy [Informational potential for the historical science of documentation initiatives to record the experiences of Russia's war against Ukraine]. *Mizhnarodnyi zhurnal Pravo i Suspilstvo*, 6, 179–188 [in Ukrainian].

Podobna, Y. (2018). *Divchata zrizaiut kosy. Knyha spohadiv* [Girls cut their braids. A book of memories] / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty. Kyiv: Liuta sprava [in Ukrainian].

Pozniak-Khomenko, N. (2021). *Bez rotatsii* [No rotation] / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].

Pozniak-Khomenko, N. (2020). *Volontery: syla neбайдужykh* [Volunteers: the power of those who care] / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].

Reva, I. (2020). *Voiny Dnipra: tsinnosti, motyvatsii, smysly* [Warriors of the Dnipro: values, motivations, meanings] / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny [Oral history of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty*. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/usna-istoriya/ato-usna-istoriya> (data zvernennia: 08.06.2024) [in Ukrainian].

Semeniuta, I. Dlia nashchadkiv i trybunalu: yak formuiut natsionalnyi arkhiv viiny v Ukraini [For posterity and the tribunal: how the national archive of the war in Ukraine is formed]. *Detektor mediia*. 24 kvitnia 2023. Retrieved from <https://ms.detector.media/trendi/post/31754/2023-04-24-dlya-nashchadkiv-i-trybunalu-yak-formuyut-natsionalnyy-arkhiv-viyny-v-ukraini/> (data zvernennia: 22.04.2024) [in Ukrainian].

Shumylovyh, B. & Makhanets, O. & Nazaruk, T. & Otrishchenko, N. & Brunow, D. (December 9, 2022). Preserving the now! Mediating memories and archiving experiences in Ukraine. *NECSUS European Journal of Media Studies*. Retrieved from <https://necsus-ejms.org/preserving-the-now-mediating-memories-and-archiving-experiences-in-ukraine/> (data zvernennia: 22.04.2024) [in English].

Vasylchuk, H. & Marochko, V. (eds.). (2016). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2016)* [Oral history of the Russian-Ukrainian war (2014–2016)] / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty, Zaporizkyi natsionalnyi universytet, Istorychnyi fakultet, Zaporizka obladministratsiia, Departament kultury, turyzmu, natsionalnosti ta relihii, Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Zaporizke viddilennia. Kyiv: K.I.S [in Ukrainian].

24.02.22, 5 ranku: Svidchennia z viiny [24.02.22, 5 am: Testimonies from the War]. *Tsentr miskoi istorii*. Retrieved from <https://www.lvivcenter.org/updates/testimonies-from-the-war/> (data zvernennia: 18.05.2024) [in Ukrainian].

